

บทความพิเศษ
การพยาบาลอาชีวอนามัย: บทบาทที่ท้าทาย

Occupational Health Nursing: A challenged Role

วิภาดา คุณาวิกติกุล* Wipada Kunaviktikul*

ในปัจจุบันได้มีการตระหนักถึงความสำคัญด้านอาชีวอนามัยเพิ่มขึ้นทั่วโลก เนื่องจากมีผู้ที่ทำงานในลักษณะต่าง ๆ ในสถานประกอบการทั้งภาครัฐและเอกชน ดังนั้นสุขภาพอนามัยในการประกอบอาชีพของประชาชนวัยทำงาน ในชุมชนและสังคมทั่วไป จึงถือว่ามีความสำคัญยิ่ง องค์การอนามัยโลกและองค์การแรงงานระหว่างประเทศได้ให้ความสำคัญของงานอาชีวอนามัยว่าเป็นงานที่มีทั้งการป้องกันไม่ให้เกิดภาวะผิดปกติและอันตรายที่อาจเกิดขึ้นจากการทำงาน รวมทั้งการทำให้เกิดการคงอยู่และการมีสุขภาพที่ดี ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ตลอดจนมีความเป็นอยู่ที่ดีในสังคมด้วย (International Labour Office, 2000; WHO, 2009) ซึ่งโดยทั่วไปผู้ปฏิบัติงานมีโอกาสที่จะได้รับอันตรายและผลกระทบจากการทำงานได้ตลอดเวลา และพบว่าผู้ทำงานเกิดความเจ็บป่วยและได้รับอันตรายจากการทำงานเพิ่มจำนวนมากขึ้นในแต่ละปีทั่วโลกโดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้ให้การดูแลด้านนี้มีจำนวนไม่เพียงพออีกด้วย

ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดูแลด้านการอาชีวอนามัยและความปลอดภัยประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ด้านความปลอดภัย พยาบาลอาชีวอนามัย นักวิทยาศาสตร์อาชีวอนามัยและความปลอดภัย แพทย์อาชีวเวชศาสตร์ นักกายศาสตร์ วิศวกรความปลอดภัยและอาชีวอนามัย เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เป็นต้น โดยในการทำงานจำเป็นต้องมีการประสานงานกันตลอดเวลาและจำเป็นต้องทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดผลที่ดีที่สุดต่อผู้ปฏิบัติงานมากที่สุด นอกจากนี้ยังต้องทำงานร่วมกันในองค์กร ทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน ภาคประชาสังคม สมาคม ชมรม องค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมากมาย เพื่อสามารถให้การป้องกันและแก้ไขปัญหาแบบองค์รวม ซึ่งจะเกิดผลดีเพิ่มขึ้น

สิ่งที่พบว่าเป็นสิ่งคุกคามต่อภาวะสุขภาพอนามัยของผู้ทำงาน อาจมาจากเสียง สารเคมี สารพิษ ตลอดจนไอร่าเหย สารละออง ซึ่งอาจจะเข้าสู่ร่างกายได้หลายทางทั้งการหายใจ ดูดซึมทางผิวหนังหรือจากการบริโภค นอกจากนี้ยังมีสิ่งคุกคามสุขภาพอนามัย ด้านจิตสังคม อีกด้วยเช่น ในด้านสภาพแวดล้อม การทำงาน ภาระงาน ความรับผิดชอบ ตลอดจนสัมพันธ์ระหว่างผู้ทำงานด้วยกัน รวมทั้งด้านความก้าวหน้าในงาน เป็นต้น นอกจากนี้ด้านร่างกายและด้านจิตใจแล้ว ยังจะต้องพิจารณาในด้านเออร์โกโนมิกส์ ซึ่งกล่าวถึงด้านกายวิภาคศาสตร์ สรีรวิทยา และด้านจิตใจด้วย ซึ่งหากไม่สามารถดูแลและป้องกันอันตรายได้ ก็อาจจะเกิดอุบัติเหตุ ซึ่งจะก่อให้เกิดความผิดปกติของกระดูกและกล้ามเนื้อและเกิดภาวะเครียดได้

จากความจำเป็นและความสำคัญของการดูแลสุขภาพผู้ทำงาน เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ด้านสุขภาพที่ดี ดังนั้นพยาบาลอาชีวอนามัยซึ่งรับผิดชอบงานด้านนี้โดยตรงจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อภาวะสุขภาพของผู้รับบริการ โดยสามารถป้องกันภาวะที่ไม่พึงประสงค์และมีผลต่อสุขภาพของผู้ทำงาน คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จึงได้จัดตั้งศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ อาชีวอนามัยและความปลอดภัยในคนทำงานภาคเหนือขึ้น ภายใต้การสนับสนุนจากสำนักงาน

* ศาสตราจารย์และคณบดี คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
* Professor and Dean, Faculty of Nursing, Chiang Mai University, wipada.ku@cmu.ac.th

กองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในการดำเนินการเป็นระยะเวลา 3 ½ ปี ตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2558 ถึงวันที่ 31 มกราคม พ.ศ.2562 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เป็นศูนย์สร้างเสริมสุขภาพ อาชีวอนามัยและความปลอดภัยในคนทำงานภาคเหนือ 2) เพื่อขับเคลื่อนงานด้านการสร้างเสริมสุขภาพและลดความเสี่ยงต่อสุขภาพจากการทำงานของคนทำงานในพื้นที่ภาคเหนือ 3) เป็นแหล่งรวมความรู้ด้านอาชีวอนามัย ความปลอดภัย และสิ่งแวดล้อมรวมทั้งการสร้างเสริมสุขภาพสำหรับบุคลากรด้านสุขภาพ และผู้ที่เกี่ยวข้อง ในการนำไปใช้ประโยชน์ทั้งในด้านนโยบาย ด้านการปฏิบัติ หรือให้บริการ และด้านการวิจัยเกี่ยวกับงานอาชีวอนามัย ความปลอดภัย และสิ่งแวดล้อมต่อไป 5) ดำเนินการวิจัย และฝึกอบรมพยาบาลและผู้เกี่ยวข้องกับการสร้างเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค และการลดปัจจัยเสี่ยงและความปลอดภัยด้านสุขภาพของพนักงานและการฟื้นฟูสุขภาพจากการเจ็บป่วยที่เกิดจากการทำงาน

ในภาคเหนือของประเทศไทย เป็นที่ทราบกันดีว่ามีลักษณะภูมิประเทศที่สามารถทำอาชีพเกษตรกรรมได้หลายพืชผล เช่น เกษตรกรปลูกข้าว ปลูกกล้วย ปลูกข้าวโพด และยังมีอุตสาหกรรมขนาดย่อม เช่น โรงงานเย็บเสื้อผ้า โรงงานเซรามิก เป็นต้น คณะผู้วิจัยจึงได้ศึกษาสถานการณ์ในกลุ่มเกษตรกรและพนักงานในโรงงาน สภาวะสุขภาพ การดูแลตนเองด้านอาชีวอนามัยขึ้นผู้ปฏิบัติงานใน 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรปลูกข้าว (Kaewthummukul, et al, 2019) กลุ่มเกษตรกรปลูกกล้วย (Suthakorn, et al. 2018) กลุ่มเกษตรกรปลูกข้าวโพด (Chanprasit, et al, 2019) กลุ่มแรงงานตัดเย็บผ้า (Chanprasit, et al. 2018) และกลุ่มแรงงานเซรามิก (Songkham, 2018)

จากการศึกษาสถานการณ์ปัญหาด้านอาชีวอนามัย ความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งข้อมูลการประกอบอาชีพ และศักยภาพของผู้ประกอบอาชีพในการสร้างเสริมสุขภาพและลดความเสี่ยงจากการทำงานในเขตพื้นที่ภาคเหนือโดยเน้นในกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มคนทำงานหัตถอุตสาหกรรม พบว่า ผู้ปฏิบัติงานมีปัญหาด้านสุขภาพและมีความเสี่ยงจากการทำงาน: แรงงานส่วนใหญ่มีอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย บางส่วนเคยได้รับบาดเจ็บจากการทำงาน แรงงานส่วนหนึ่งมีดัชนีมวลกาย (Body Mass Index: BMI) เกินกว่าเกณฑ์ปกติและมีภาวะอ้วน รวมทั้งมีโรคประจำตัว เช่น ความดันโลหิตสูง การสัมผัสปัจจัยคุกคามสุขภาพจากสภาพการทำงานที่ไม่ปลอดภัยที่พบในสัดส่วนสูง: ทำงานกับเครื่องมืออุปกรณ์ที่มีความคมและใช้ไฟฟ้า ทำงานกับเครื่องมือเครื่องจักรที่มีความคม ที่ทำงานเปียกชื้น นอกจากนี้ ในด้านแบบแผนการดำรงชีวิตนั้น ยังพบว่าผู้ปฏิบัติงานส่วนหนึ่งมีพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพเป็นบางครั้งหรือไม่ปฏิบัติเลย ผลที่ได้จากการศึกษาสถานการณ์ครั้งนี้ ทำให้คณะผู้วิจัยได้แนวทางในการศึกษาในระยะต่อไป โดยการดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงานกับนักวิจัย ที่เรียกว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research, PAR) เรื่อง “การสร้างเสริมสุขภาพและการลดภาวะเสี่ยงจากการทำงานในแรงงานหัตถอุตสาหกรรมและเกษตรกร” โดยเป็นโครงการวิจัยที่พัฒนาจากผลการวิจัยเรื่อง สถานการณ์ด้านอาชีวอนามัยและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มแรงงานเกษตรกรรมและหัตถอุตสาหกรรมใน 3 กลุ่มอาชีพ คือ 1) กลุ่มเกษตรกรปลูกข้าว 2) กลุ่มแรงงานตัดเย็บผ้า และ 3) กลุ่มแรงงานเซรามิก

ผลการดำเนินการจาก ผู้ปฏิบัติงานทั้ง 3 กลุ่มได้ออกรายงานความรู้แนวทางในการปฏิบัติตนเพื่อป้องกันและลดปัญหาสุขภาพจากการทำงานโดยการมีส่วนร่วมในการดำเนินการและการให้ข้อเสนอร่วมกันในการปฏิบัติตนให้เกิดภาวะสุขภาพที่ดี ทั้งร่างกายและจิตใจในทั้ง 3 กลุ่มอาชีพ นอกจากนี้ยังได้คู่มือ หลักสูตรที่ใช้พัฒนาพยาบาลและผู้ปฏิบัติงาน รับผิดชอบงานด้านอาชีวอนามัย ตลอดจนนักศึกษารวมทั้งสื่อที่จำเป็นต้องใช้ในแต่ละกลุ่มอาชีพ แนวปฏิบัติต่างๆ และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อให้เกิดการพัฒนาต่างๆเพื่อช่วยเหลือให้ประชาชนมีสุขภาพที่ดีต่อไป นอกจากนี้ยังมีบทความทางวิชาการเผยแพร่ทั้งภายในและในระดับนานาชาติอีกด้วย ทั้งนี้แนวทางการปฏิบัติที่ดีของผู้ปฏิบัติงานทั้ง 3 กลุ่ม เกิดจากการให้ข้อเสนอแนะของกลุ่มกับนักวิจัย โดยที่บทบาทของพยาบาลอาชีวอนามัยนั้นน่ามีความท้าทายในการปฏิบัติงานไม่น้อย ในการที่จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานในทุกลักษณะขององค์กรหรือชุมชน เกิดภาวะสุขภาพที่ดีต่อไป ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม จิตวิญญาณ มีสภาพการทำงานที่เป็นการสร้างเสริมสุขภาพอย่างแท้จริง

ดังนั้นบทบาทหลักของพยาบาลอาชีวอนามัยจึงมีความสำคัญยิ่งในหน้าที่ทั้งการวางแผน การบริหารจัดการ การดำเนินการครอบคลุมทั้งด้านการส่งเสริม การรักษาพยาบาลและการป้องกันและการฟื้นฟูสุขภาพทั้งด้านการให้ความรู้แก่ประชาชน ผู้บริหาร ให้คำปรึกษา ให้การสอน การให้บริการโดยตรง ต้องมีคุณภาพศึกษาวิจัยสถานการณ์เพิ่มเติมและติดตาม ประเมิน และการทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ในการป้องกัน ดูแล รวมทั้งการประสานงานกับทีมสุขภาพอื่นๆ เพื่อให้เกิดการทำงานในลักษณะบูรณาการและเกิดผลลัพธ์ที่ดีต่อผู้ปฏิบัติงานต่อไป การดำเนินการของศูนย์ส่งเสริมสุขภาพและความปลอดภัยของคนทำงานในภาคเหนือ ณ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็ยังมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นศูนย์ที่ช่วยสนับสนุน ส่งเสริม การสร้างเสริมสุขภาพและความปลอดภัยของคนทำงานในภาคเหนือและของประเทศต่อไป โดยการพัฒนางานความรู้ด้านอาชีวอนามัย ผ่านการวิจัย ผสมผสานกับการบริการวิชาการและการเรียนการสอนอย่างไม่หยุดยั้ง อย่างไรก็ตาม แม้รัฐบาลจะให้ความสำคัญกับงานด้านอาชีวอนามัยมากขึ้น โดยกำหนดให้สถานประกอบการต้องมีพยาบาลประจำอย่างน้อย 1 คนต่อจำนวนลูกจ้าง 200 คน และเพิ่มอีก 1 คนต่อจำนวนลูกจ้างทุก 1,000 คน โดยมีเวลาทำการปกติของแต่ละคนไม่น้อยกว่าวันละ 8 ชั่วโมง และกำหนดคุณสมบัติของพยาบาลคือ สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีสาขาพยาบาลอาชีวอนามัยหรือเทียบเท่าหรือผ่านการอบรมอย่างน้อย 60 ชั่วโมงหรือเคยปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับอาชีวอนามัยอย่างน้อย 1 ปีและผ่านการทดสอบตามเกณฑ์ที่กำหนดหรือเป็นพยาบาลที่สำเร็จหลักสูตร 2 ปีและเคยปฏิบัติงานด้านอาชีวอนามัยไม่น้อยกว่า 5 ปีและผ่านการทดสอบตามเกณฑ์มาแล้ว ซึ่งประกาศนี้ควรได้รับการทบทวนเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของการผลิตพยาบาลและสังคมปัจจุบัน ซึ่งยังไม่ครอบคลุมถึงผู้ปฏิบัติงานที่เป็นแรงงานนอกระบบประเภทอื่นๆ นอกเหนือจากประกาศที่มีอยู่ นอกจากนั้นการจัดการศึกษาปริญญาตรีพยาบาลของประเทศในปัจจุบัน ไม่มีสาขาพยาบาลอาชีวอนามัย และได้ยกเลิกการผลิตพยาบาลระดับต้นหลักสูตร 2 ปีแล้ว จึงควรพิจารณาทบทวนประกาศดังกล่าวและเพิ่มเติมผู้สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาโทด้วยในสภาพการณ์ที่ต้องการผู้ที่มีความรู้ ความสามารถสูงและมีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง เพื่อให้การบริการที่มีคุณภาพแก่ผู้รับบริการต่อไปด้วย

เอกสารอ้างอิง

- Chanprasit C., Jongrungsakul W., Kaewthummanukul T., Songkham W., (2018). Situation of occupational and environmental health among garment workers: An analysis of community enterprise. *Thai Journal of Nursing Council*. 33(1), 61-73. (In Thai)
- Chanprasit C., Jongrungsakul W., Kaewthummanukul T., Wisutthananon. (2019). Situational analysis of occupational and environmental health among corn planting farmer group. *Nursing Journal*, 46(1), In Process. (In Thai)
- Kaewthummanukul, T., Suthakorn, W. Tantranont, K. (2019). Situational analysis of occupational and environmental health among rice planting farmer group: Health status and work behavior. *Nursing Journal*, 46(1), In Process. (In Thai)
- Songkham W., Chanprasit C., onggrungsakul W., Kaewthummanukul T., (2018). Occupational and environmental health situation among ceramic workers: Analysis in community and small enterprises. *Nursing Journal*, 45(4), 97-110. (In Thai)
- Suthakorn W., Kaewthummanukul T., Tantranon K., (2018). Occupational health hazards among longan growers. *Nursing Journal*, 45(2), 135-147 (In Thai)

International Labour Office. *Safety and health in agriculture*. [Internet]. 2000 [cited May 2, 2018]

Available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/publication/wcms_110193.pdf

World Health Organization. *Workers' health: global plan of action Sixtieth World Health Assembly*

(2009). Available from: https://www.who.int/occupational_health/WHO_health_assembly_en_web.pdf?ua=1